

Middelengebruik onder studenten van 16-18 jaar op het MBO en HBO 2019

Een van de belangrijkste pijlers van het Nationaal Preventieakkoord is het terugdringen van het gebruik van tabak en alcohol onder jongeren. Hoe later jongeren in aanraking komen met genotmiddelen, hoe groter de kans dat ze ook op latere leeftijd hiermee verstandig om zullen gaan. Verschillende onderzoeken monitoren het middelengebruik onder leerlingen in het primair en regulier voortgezet onderwijs (Peilstationsonderzoek Scholieren en Health Behaviour in School-aged Children, HBSC). Echter, veel leerlingen van 16 t/m 18 jaar hebben het voortgezet onderwijs reeds afgerond, en studeren verder op een MBO of HBO. Om een completer beeld te krijgen van het middelengebruik onder jongeren van 16 t/m 18 jaar heeft het Trimbos-instituut in het najaar van 2019 voor de derde keer het middelengebruik onder 16- t/m 18-jarige studenten op het MBO en HBO onderzocht. Dit werd gedaan op dezelfde wijze als de eerste twee middelenmonitoren MBO-HBO, die werd en uitgevoerd in 2015 (Verdurmen e.a. 2016) en 2017 (Tuithof e.a. 2018). Ingegaan wordt op het gebruik van tabak, de e-sigaret, heat-not-burn product (nieuw), waterpijp, alcohol, lachgas, cannabis, harddrugs en paddo's.

Omdat 16-jarigen alleen op het MBO zitten, en niet op het HBO, en er grote verschillen zijn in middelengebruik tussen het MBO en HBO, rapporteren we de cijfers zowel per leeftijd als per onderwijstype. Daarnaast worden de veranderingen in gebruik sinds 2015 en 2017 beschreven. Dit geeft concrete aanknopingspunten voor beleid.

Kernpunten

Roken, e-sigaret en waterpijp

- In 2019 heeft 45% van alle 16- t/m 18-jarige MBO- en HBO-studenten ooit gerookt, een kwart heeft in de afgelopen maand gerookt en ruim één op de tien (11%) rookt dagelijks.
- Zowel het roken ooit, als maandelijks en dagelijks roken zijn in 2019 ten opzichte van 2017 gedaald. Ook ten opzichte van het eerste onderzoek in 2015 zijn studenten minder gaan roken. De grootste daling is te zien bij 16- en 17-jarigen.
- MBO-studenten roken het vaakst. Zo rookt op 18-jarige leeftijd 1 op de 6 MBO studenten dagelijks (16%), vergeleken met 1 op de 15 HBO studenten (7%).
- Vier op de tien rokende studenten jonger dan 18 jaar kopen zelf weleens tabak.
- De e-sigaret werd door 38% ooit gebruikt maar het huidige gebruik is met 8% veel lager. Het betrekkelijk nieuwe heat-not-burn product werd door 5% van de studenten ooit gebruikt.
- Gebruik van de waterpijp is met 42% ooit gebruik en 10% in de afgelopen maand vergelijkbaar met dat van de e-sigaret.
- In de periode 2015-2017 steeg het gebruik van de e-sigaret. In 2019 is dit echter weer gedaald tot het niveau van 2015. Het gebruik van de waterpijp is in 2019 significant gedaald ten opzichte van de eerdere metingen.

Alcohol

- Acht op de tien studenten van 16 t/m 18 jaar op het MBO en HBO (80%) hebben ooit alcohol gedronken. Zeven op de tien studenten (68%) hebben dit ook de afgelopen maand nog gedaan.
- Van de studenten die alcohol drinken geeft bijna één op de vijf (19%) aan in het weekend meer dan tien glazen alcohol te drinken.
- Sinds 2017 is het ooit gebruik van alcohol gedaald van 85% naar 80%. Het laatste maand gebruik en aantal glazen alcohol in het weekend zijn in deze periode niet veranderd.
- Het aantal studenten dat aangeeft meer dan 10 glazen op een weekenddag te drinken is onder 17-jarige MBO-studenten significant hoger dan onder 17-jarige VO-scholieren en HBO-studenten (21% versus 11% en 12%).
- Ruim drie op de tien (34%) van de 16-jarige drinkende studenten en vier op de tien 17-jarige drinkende studenten (39%) geven aan zelf wel eens alcohol te kopen.

Lachgas

- Bijna één op de drie (29%) 16- t/m 18-jarigen geeft aan ooit lachgas gebruikt te hebben en 13% geeft aan het de afgelopen maand nog gebruikt te hebben. Er zijn hierin geen significante verschillen tussen het MBO en het HBO.
- Van de studenten die in de afgelopen maand lachgas hebben gebruikt, heeft 23% dit in deze periode vaker dan 5 keer gedaan.
- In 2019 zien we, net als in 2017, wederom een significante stijging van het aantal mensen dat de afgelopen maand lachgas heeft gebruikt (van 6% in 2017 naar 8% in 2019). Het ooit gebruik nam in de periode 2015-2019 toe van 20% naar 30%.

Cannabis en harddrugs

- Rond de 30% van de 16- t/m 18-jarige studenten in het MBO en HBO heeft ooit cannabis gebruikt, waarbij 13% aangaf dit nog in de afgelopen maand te hebben gedaan.
- 16-jarige VO-scholieren gaven significant vaker aan ooit cannabis gebruikt te hebben in vergelijking met de 16-jarige MBO-studenten (26% versus 19%).
- In de periode 2017-2019 is het cannabisgebruik ooit in het leven gedaald van 34% naar 29%. In 2019 hebben 18-jarigen minder vaak ooit cannabis gebruikt dan in 2017 (34% versus 39%).
- Onder 16-jarigen is het gebruik van cannabis in de afgelopen maand gedaald ten opzichte van 2017 (van 14% naar 8%) maar bij de totale groep studenten was er geen daling.
- Van de 16- t/m 18-jarige studenten op het MBO en HBO geeft 9% aan ooit harddrugs te hebben gebruikt.
- 17-jarige MBO-studenten gaven vaker aan ooit in het leven harddrugs te hebben gebruikt vergeleken met 17-jarige VO-scholieren en HBO-studenten (8% versus 5%).
- Van 2017 naar 2019 was geen verschil te zien in het gebruik van harddrugs in de afgelopen maand, of gebruik ooit.

Inleiding

In Nederland wordt al 30 jaar het middelengebruik van scholieren in het voortgezet onderwijs in kaart gebracht. De eerste 20 jaar gebeurde dit elke vier jaar met het Peilstationsonderzoek en vanaf 2001 ook met het Health Behaviour in School-aged Children (HBSC)-onderzoek. Vanaf 2001 hebben we hiermee om de 2 jaar representatieve data over middelengebruik van schoolgaande jongeren. Beide onderzoeken richten zich op een steekproef van leerlingen in het hele voortgezet onderwijs, van VMBO tot VWO. Hoewel hiermee vrijwel de hele doelgroep van 12- t/m 15-jarige jongeren en een groot deel van de 16-jarige jongeren wordt bereikt, wordt een deel van de 16-jarige en veel 17- en 18-jarige jongeren gemist omdat zij al zijn doorgestroomd naar het MBO en HBO. En dat terwijl de afgelopen jaren juist veel maatregelen zijn genomen om de groep van 16 t/m 18 jaar te bereiken. Zo is met ingang van januari 2014 de verkoopleeftijd van alcohol en tabak verhoogd van 16 naar 18 jaar en startte de NIX18 campagne gericht op het terugdringen van het gebruik van deze middelen onder jongeren.

Meer recent, in 2018, is door de Rijksoverheid het Nationaal Preventieakkoord gesloten waarin door verschillende organisaties in Nederland op drie terreinen (roken, problematisch alcoholgebruik en overgewicht) afspraken werden gemaakt voor gezondheidsdoelstellingen in 2040. Jongeren nemen een belangrijke plek in het akkoord in. Voor roken is de doelstelling dat er in 2040 geen enkele jongere meer rookt. Voor alcohol is de ambitie dat het gebruik onder jongeren is gedaald tot maximaal een kwart van alle jongeren en het aantal drinkende jongeren dat te veel drinkt tevens afneemt.

Om een goed beeld van de impact van deze maatregelen te krijgen werd het gewenst om meer zicht te hebben op het middelengebruik van alle jongeren in de leeftijd van 16 t/m 18 jaar, en niet alleen van de jongeren uit het voortgezet onderwijs. Daarom is in 2015 en 2017 een vergelijkbaar onderzoek in het MBO en HBO uitgevoerd om ook het gebruik van genotmiddelen van deze jonge studenten in beeld te krijgen. Dit leverde belangrijke inzichten op. Zo werd duidelijk dat het middelengebruik op het MBO aanzienlijk hoger was dan het middelengebruik in dezelfde leeftijdsgroep op het voortgezet onderwijs en het HBO. Daarnaast was ondanks de ingezette preventie campagnes, het gebruik van tabak en alcohol in de periode 2015-2017 gelijk gebleven voor MBO- en HBO-studenten (van 16 t/m 18 jaar). Het gebruik van lachgas was zelfs toegenomen. Verder bleek dat ondanks de wettelijke leeftijdsgrens van 18 jaar voor het verkopen van tabak en alcohol, een substantiële

groep van de minderjarige studenten aangaf zelf wel eens deze middelen te kopen. Deze resultaten benadrukten daarmee het belang om sterk in te zetten op voorkomen dat jongeren middelen (frequent) gaan gebruiken, met name op het MBO. Om de langere termijn trends te blijven volgen heeft het Trimbos-instituut, met financiering van het ministerie van VWS, in 2019 de middelenmonitor MBO-HBO herhaald, gelijktijdig met de uitvoering van het Peilstationsonderzoek (Rombouts e.a., 2020). In deze factsheet wordt van de resultaten verslag gedaan.

Het onderzoek

De dataverzameling op het MBO en HBO is, net als in 2017 en 2015, uitgevoerd door Kantar Public in opdracht van het Trimbos-instituut. Uitgangspunt van het onderzoek was het in kaart brengen van het middelengebruik in een representatieve steekproef van ongeveer 4000 jongeren van 16 t/m 18 jaar op het MBO en HBO. Omdat in deze leeftijdsgroep meer jongeren een MBO dan een HBO opleiding volgen, was het streven om 2500 MBO-leerlingen en 1500 HBO-leerlingen te includeren. Dit is vergelijkbaar met de meting in 2017. Als eerste is door Kantar Public een steekproef getrokken van MBO- en HBO-instellingen gestratificeerd naar onderwijssector en voldoende gespreid over het land. De manier van benaderen van scholen en studenten was gelijk aan dat van de middelenmonitor in 2015 en 2017 (Verdurmen et al., 2016; Tuithof et al., 2018).

De dataverzameling werd van 1 oktober tot eind november 2019 uitgevoerd op 71 MBO locaties, en 23 HBO locaties. Enquêteurs van Kantar Public benaderden studenten op een centrale locatie van de school. De vragenlijst werd vervolgens digitaal afgenomen via een tablet, waarop de student zelf de vragenlijst in kon vullen, zonder dat de enquêteur de antwoorden kon zien. Het invullen van de vragenlijst duurde ongeveer 5 minuten. Bij het werven van de studenten op de scholen is gestreefd naar een representatieve verdeling van sekse, leeftijd en onderwijssector in de steekproef. Van de 7405 aangesproken studenten heeft 66% (n = 4168) deelgenomen aan het onderzoek. De belangrijkste reden voor non-respons was dat de benaderde student niet de juiste leeftijd had (70%). Slechts een klein deel had geen tijd (14%), geen interesse (9%) of een andere reden om niet mee te doen (6%).

De vragen uit dit onderzoek zijn grotendeels gelijk aan de vragen die in de middelenmonitor MBO-HBO 2017 en het Peilstationsonderzoek in 2019 werden gesteld. Vanwege de verschillende

methodieken van dataverzameling zijn de gegevens uit het Peilstationsonderzoek en de MBO-HBO studie echter niet volledig vergelijkbaar. Het belangrijkste verschil is dat de vragenlijst in het Peilstationsonderzoek klassikaal wordt afgenomen, terwijl in de MBO-HBO studie studenten individueel werden benaderd voor deelname aan het onderzoek met een veel kortere vragenlijst.

Opzet van de rapportage

Deze rapportage beschrijft het gebruik van genotmiddelen onder 16- t/m 18-jarige studenten van het MBO en HBO. In totaal deden 2575 MBO-studenten en 1592 HBO-studenten mee aan het onderzoek (tabel 1). Omdat in het gelijklopende Peilstationsonderzoek in 2019 de meeste middelen op een vergelijkbare wijze zijn uitgevraagd kunnen we het middelengebruik van MBO- en HBO-studenten vergelijken met het gebruik onder leerlingen op het voortgezet onderwijs (VO). Tabel 5 laat de cijfers per leeftijd en onderwijstype zien. Om verandering over de jaren te bepalen worden de resultaten van deze monitor vergeleken met die van 2017 en 2015 (tabel 6).

Vergelijking van Voortgezet onderwijs, MBO en HBO

Zoals tabel 1 laat zien zijn er nagenoeg geen 16-jarige studenten op het HBO. Vandaar dat we voor 16-jarigen alleen de vergelijking maken tussen VO-scholieren en studenten op het MBO. Onder 17-jarigen is het wel mogelijk een vergelijking te maken tussen VO-scholieren, MBO- en HBO-studenten. Hierbij is belangrijk op te merken dat de 17-jarige VO-scholieren met name bestaan uit HAVO (32%) en VWO scholieren (60%) en slechts voor een klein deel uit VMBO scholieren (8%). Onder 18-jarigen worden alleen MBO- en HBO-studenten vergeleken, aangezien het aantal 18-jarige VO-scholieren te beperkt is.

Statistische analyses

Alle resultaten in dit rapport zijn statistisch getoetst, voornamelijk met een logistische regressieanalyse. De data zijn gewogen voor schooltype (MBO of HBO), sekse, leeftijd en onderwijssector. De resultaten zijn samengevoegd in tabel 5, waarnaar telkens gerefereerd wordt in de tekst. Als er verschillen tussen groepen worden genoemd zijn deze significant ($p < 0.05$) tenzij anders vermeld.

Tabel 1. Sekse, leeftijd en onderwijssector naar onderwijstype (aantal respondenten, %)

	VO ¹		MBO		HBO	
	N	%	N	%	N	%
Sekse						
Jongens	673	51,2	1366	51,6	707	46,0
Meisjes	628	48,8	1210	48,4	885	54,0
Leeftijd						
16	770	59,4	591	24,0	34	2,5
17	435	33,1	1010	38,4	517	33,4
18	96	7,4	975	37,6	1041	61,1
Onderwijssector²						
Economie	-	-	588	27,9	480	38,7
ICT en Techniek	-	-	879	38,9	241	26,4
Zorg en Welzijn	-	-	780	33,2	697	34,9

¹ Gegevens van 16-, 17- en 18-jarige leerlingen uit het Peilstationsonderzoek 2019.

² Indeling van de MBO en HBO sectoren is als volgt: Economie: MBO Handel, MBO Zakelijke dienstverlening, HBO Economie; ICT en Techniek: MBO ICT en industrie, MBO Techniek en gebouwde omgeving, HBO Techniek, industrie en ICT; Zorg en Welzijn: MBO Zorg en welzijn, HBO Zorg en welzijn, HBO Lerarenopleiding.

Roken

Bijna de helft van alle studenten van 16 t/m 18 jaar op het MBO en HBO heeft ooit gerookt (45%), een kwart (25%) heeft de afgelopen maand gerookt en ruim een tiende (11%) rookt dagelijks. Voor alle leeftijdsgroepen geldt dat op het MBO het meest gerookt wordt (tabel 5). Dit geldt met name voor roken in de afgelopen maand en dagelijks roken. Zo gaven 17-jarige MBO-studenten vaker aan dagelijks te roken (11%) dan hun leeftijdsgenoten op het voortgezet onderwijs en op het HBO (resp. 4% en 3%). Op 16-jarige leeftijd rookt 9% van de MBO-studenten dagelijks, dubbel zoveel als 16-jarigen scholieren (VO). Op 18-jarige leeftijd rookt 16% van de MBO-studenten dagelijks (tabel 5). Studenten die dagelijks rookten, rookten gemiddeld vijf sigaretten per dag. Achttienjarige rokers rookten zes sigaretten per dag, meer dan 16- en 17-jarigen (vier per dag).

Kopen van sigaretten

Ondanks de leeftijdsgrens voor het kopen van tabak van 18 jaar, zegt rond de 40% van de rokende studenten van 16 en 17 jaar zelf wel eens sigaretten te kopen. Supermarkten zijn de plek waar zowel 16-, 17- als 18-jarigen aangeven het vaakst sigaretten te kopen (respectievelijk 18% en 19% en 70%). Tabakswinkels, automaten en bezinepompen werden daarna het vaakst genoemd. Online worden sigaretten niet vaak gekocht.

Figuur 1: Roken naar leeftijd en onderwijstype (% , 16 t/m 18 jaar)

Stoppen met roken

In de middenmonitor MBO-HBO is aan de huidige rokers (n = 1026) gevraagd naar pogingen om met roken de stoppen. 77% van de huidige rokers (n = 798) geeft aan wel eens een stoppoging te hebben gedaan van 24 uur of

langer en dit lukt bij 93% van hen. Aan de huidige rokers die dit lukte en aan ex-rokers is gevraagd of ze bij het stoppen gebruik hebben gemaakt van hulpmiddelen. Bijna niemand geeft aan dat dit het geval is geweest, 94% is zonder hulp gestopt met roken.

Tabel 2. Studenten MBO en HBO die roken (afgelopen maand gerookt): Locaties waar meestal zelf tabak gekocht wordt, naar leeftijd (% , 16 t/m 18 jaar)

	16	17	18
Koopt nooit zelf sigaretten/shag	61	58	15
Tabakswinkel	11	7	21
Supermarkt	18	19	70
Tijdschriftenwinkel	5	1,9	7
Uit een <i>automaat</i> in café/discotheek of snackbar	10	7	14
Café/discotheek aan de <i>bar</i>	6	8	13
Snackbar aan de <i>toonbank</i>	9	7	10
Online, via internet	3	0,4	1,1
Benzinepomp	10	13	26
Ergens anders	3	1,5	0,3

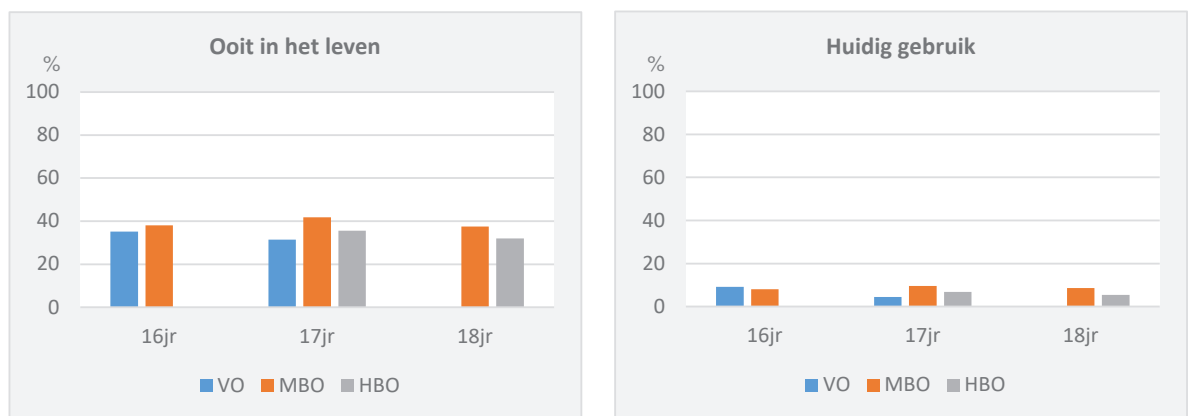

Elektronische sigaret (E-sigaret) en heat-not-burn producten

Van de 16- t/m 18-jarige studenten op het MBO en HBO geeft 38% aan ooit een e-sigaret gebruikt te hebben en 8% doet dat nog steeds met enige regelmaat. Meer dan de helft van de studenten die meer dan eens een e-sigaret hebben gebruikt, is daarmee inmiddels alweer mee gestopt (63%). Een recente ontwikkeling zijn heat-not-burn producten. Bij deze producten, zoals een heat-stick, wordt tabak verhit, maar niet verbrand. Eén op de 20 MBO- en HBO-studenten geeft aan ooit heat-not-burn producten gebruikt te hebben (5%) en 1% gebruikt het nog steeds.

Bij 16- en 18-jarigen zijn er geen verschillen tussen jongeren van verschillende onderwijstypes in het gebruik van de e-sigaret (tabel 5). Bij 17-jarige MBO-studenten is het gebruik het hoogst en hiermee verschillen zij significant van de jongeren op het voortgezet onderwijs maar niet van HBO-ers van 17 jaar. Dit geldt voor zowel het ooit-gebruik (42% op het MBO vs 31% op het VO) als voor het huidige gebruik van de e-sigaret (10% op het MBO vs 4% op VO). Ook het ooit gebruik van een heat-not-burn product was met 6% onder 17-jarige MBO-ers het hoogste (tabel 5).

Figuur 2: Gebruik van de e-sigaret naar leeftijd en onderwijstype (% , 16 t/m 18 jaar)

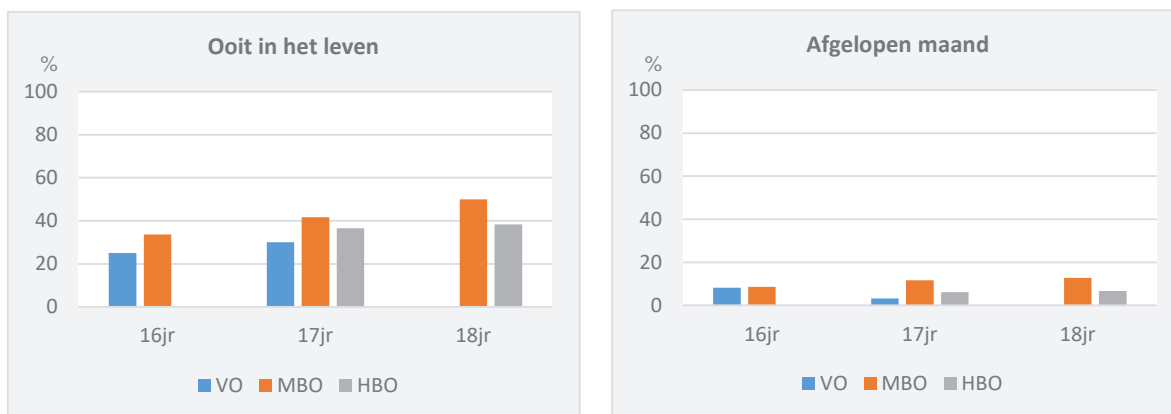

Waterpijp

Van de studenten van 16 t/m 18 jaar op het MBO en HBO heeft 42% ooit een waterpijp gerookt en één op de tien in de afgelopen maand. Zestienjarigen MBO-studenten gebruikten vaker ooit de waterpijp dan hun leeftijd genoten op het voortgezet onderwijs maar net zo vaak in de afgelopen maand. 17- en 18-jarige MBO-studenten hebben vaker de waterpijp gebruikt dan HBO-studenten en scholieren van dezelfde leeftijd, zowel ooit als in de afgelopen maand (tabel 5). Zo rookte 12% van de 17-jarige MBO-ers de laatste maand een waterpijp tegenover 3% van de scholieren en 6% van de HBO-ers van dezelfde leeftijd.

Figuur 3: Gebruik van waterpijp naar leeftijd en onderwijstype (% , 16 t/m 18 jaar)

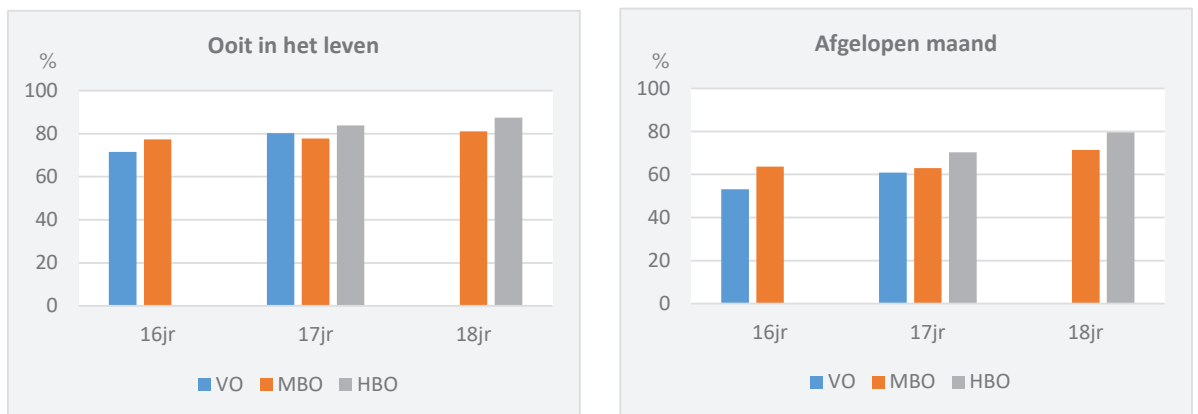

Alcohol

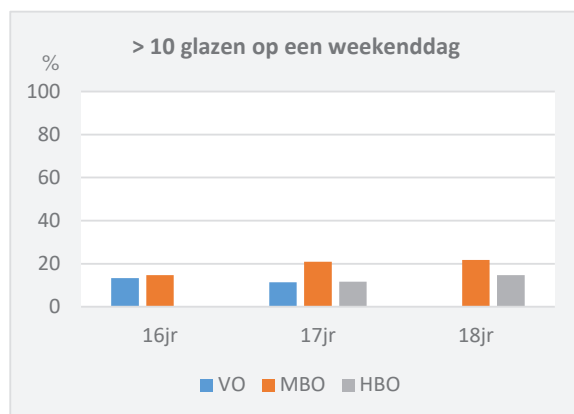
Acht op de tien studenten van 16 t/m 18 jaar op het MBO en HBO (80%) hebben ooit alcohol gedronken (figuur 4). 68% heeft ook in de afgelopen maand gedronken. Bijna één op de vijf studenten die drinken (19%) geeft aan gemiddeld meer dan tien glazen op een weekenddag te drinken¹. Jongeren van verschillende onderwijstypen (VO, MBO en HBO) verschillen niet van hun leeftijdgenoten in het gebruik van alcohol ooit in het leven en ook in het maandgebruik zijn er nauwelijks verschillen (tabel 5).

Het aantal drinkende studenten dat aangeeft meer dan tien glazen op een weekenddag te drinken is onder 17-jarige MBO-studenten hoger (21%) dan onder 17-jarige VO-scholieren (11%) en HBO-studenten (12%) (figuur 5). Hierin is ook een verschil tussen 18-jarige MBO- en HBO-studenten (22% versus 15%).

Figuur 4: Alcoholgebruik naar leeftijd en onderwijstype (% , 16 t/m 18 jaar)

Figuur 5: Studenten en scholieren die alcohol drinken (afgelopen maand): Meer dan tien glazen op een weekenddag gedronken, naar leeftijd en onderwijstype (% , 16 t/m 18 jaar)

¹ In het Peilstationsonderzoek Scholieren worden twee andere maten van problematisch drinken gerapporteerd onder drinkende scholieren. Ten eerste binge drinken; het drinken van vijf of meer glazen alcohol bij één gelegenheid. Ten tweede het drinken van meer dan tien glazen alcohol in het hele weekend. Omdat de middenmonitor MBO-HBO een oudere leeftijdsgroep beschrijft is hier gekozen voor het drinken van meer dan tien glazen op een weekenddag. In de kortere vragenlijst van het onderzoek kon niet tevens naar binge drinken worden gevraagd.

Kopen van alcohol

Hoewel het niet is toegestaan alcohol te verkopen aan scholieren of studenten onder de 18 jaar, geeft een derde (34%) van de 16-jarige drinkende studenten en vier op de tien 17-jarige drinkende studenten (39%) aan zelf wel eens alcohol te kopen (tabel 3). Dit gebeurt vooral in de horeca (discotheek, club of café) en de supermarkt. Vanaf 18 jaar geven negen op de tien drinkende studenten aan zelf drank te kopen en is de supermarkt de meest genoemde locatie. Naast de discotheek, de club of het café wordt de slijterij door 18-jarigen ook vaak genoemd als locatie om drank te kopen.

Tabel 3. Studenten MBO en HBO die alcohol drinken (afgelopen maand gedronken): Locaties waar meestal zelf alcohol gekocht wordt, naar leeftijd (% , 16 t/m 18 jaar)

	16	17	18
Koopt nooit zelf alcohol	66	61	9
Supermarkt	10	14	70
Slijterij	5	8	40
Café of bar	9	15	37
Discotheek of club	12	16	39
Sportkantine	4,6	5	13
Snackbar	2,5	2,1	3,6
Hok, keet of schuur	9	9	11
Bezorgservice	0,8	0,8	1,4
Internet, online	1,3	0,9	2,0
Ergens anders	8	6	1,5

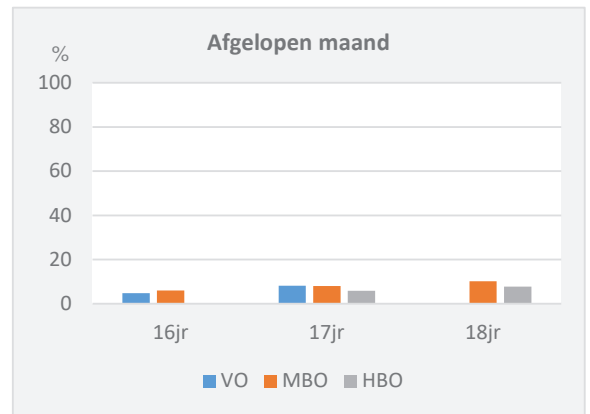
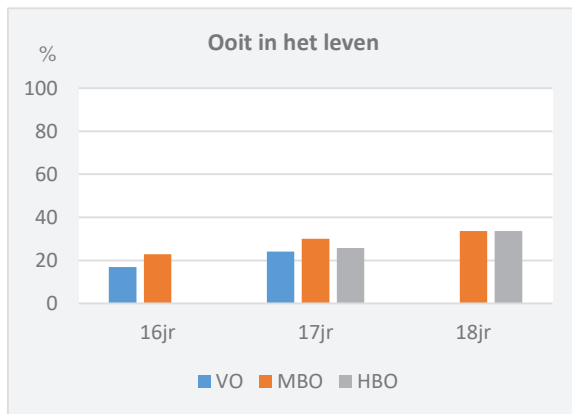

Lachgas

Lachgas wordt relatief veel gebruikt door studenten in het MBO en HBO. Zo geeft 30% van de 16- t/m 18-jarigen aan ooit lachgas gebruikt te hebben en heeft 8% de afgelopen maand gebruikt. Van de studenten die in de afgelopen maand lachgas hebben

gebruikt, heeft 23% dit in deze periode vaker dan vijf keer gedaan. Er zijn geen significante verschillen tussen het MBO en het HBO (tabel 5). Wel hebben 16-jarigen MBO-studenten vaker ooit lachgas gebruikt (23%) dan scholieren van dezelfde leeftijd (17%).

Figuur 6: Gebruik van lachgas naar leeftijd en onderwijstype (% , 16 t/m 18 jaar)

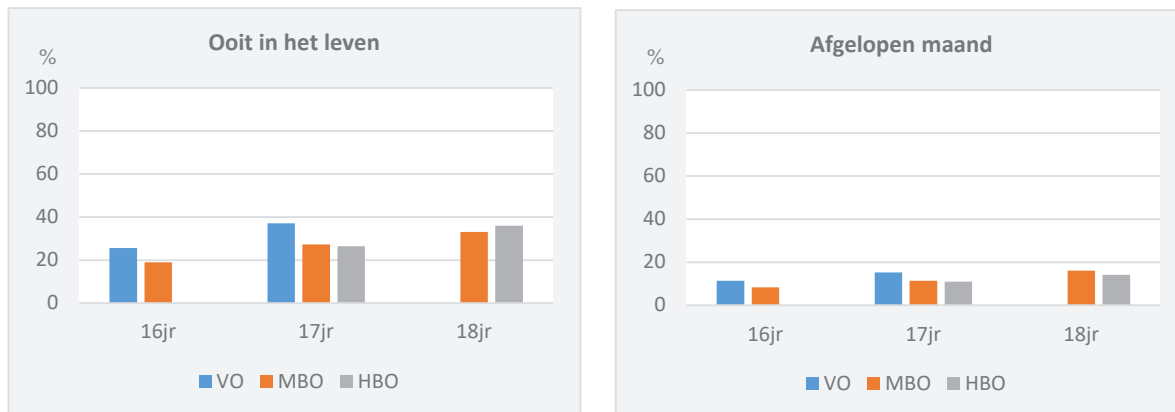
Cannabis

Rond de 30% van de 16- t/m 18-jarige studenten in het MBO en HBO heeft ooit cannabis gebruikt, waarbij 13% aangeeft de laatste maand te hebben gebruikt. Opvallend is dat de 16-jarige VO-scholieren significant vaker aangeven ooit cannabis te hebben gebruikt in vergelijking met de 16-jarige MBO-studenten (26% versus 19%) (tabel 5). Ook onder de 17-jarigen hebben scholieren vaker ooit cannabis gebruikt (37%) dan studenten van dezelfde leeftijd. De frequentie van gebruik neemt enorm toe met de leeftijd. Zo verdubbelt de maandprevalentie voor MBO-studenten van 8% op 16-jarige leeftijd naar 16% op 18-jarige leeftijd. Onder HBO-studenten stijgt het aantal scholieren dat aangeeft maandelijks te gebruiken van 11% op 17-jarige leeftijd naar 14% op 18-jarige leeftijd. Van de MBO- en HBO-studenten die de afgelopen maand cannabis hebben gebruikt heeft 31% in deze periode onder schooltijd geblowd. Dit percentage verschilt erg per leeftijd. Van de 16-jarigen geeft 40% aan onder schooltijd te hebben geblowd, van de 17-jarigen 32% en 28% van de 18-jarigen.

Waar kopen studenten cannabis?

Aan de studenten is de vraag gesteld waar ze wiet of hasj kopen. Het is echter niet geheel duidelijk of deze vraag bevestigend wordt beantwoord wanneer de jongere niet zelf wiet of hasj koopt, maar het door anderen laat kopen. We gaan daarom in deze beschrijving uit van de bredere definitie van (laten) kopen. Van de studenten die recent cannabis gebruikten (afgelopen maand) geeft 71% aan zelf wiet te (laten) kopen. Achttienjarigen geven het vaakst aan cannabis (te laten) kopen (80%), gevolgd door 16-jarigen (64%) en 17-jarigen (58%). Driekwart van de 18-jarige blowers verkrijgt cannabis via de coffeeshop (75%). Bij 16- en 17-jarigen is dit percentage veel lager (27% en 30%). Andere aankoop locaties van wiet of hasj worden minder vaak genoemd door recente cannabisgebruikers; via een dealer (17%), bij iemand anders thuis (12%), op straat of in een park (7%), op of rond school (2%).

Figuur 7: Cannabisgebruik naar leeftijd en onderwijstype (% , 16 t/m 18 jaar)

Harddrugs en paddo's

Van de 16- t/m 18-jarige studenten op het MBO en HBO geeft 9% aan ooit één van de volgende harddrugs te hebben gebruikt: XTC, cocaïne, heroïne, amfetamine, LSD, crack of GHB. Vier procent van de studenten geeft aan één of meer harddrugs te hebben gebruikt in de afgelopen maand.

Alleen tussen 17-jarige MBO- en HBO-studenten zijn er significant verschillen: 17-jarige MBO-studenten geven vaker aan ooit in het leven harddrugs te hebben gebruikt vergeleken met 17-jarige VO-scholieren en HBO-studenten (8% versus 6 en 5%) (tabel 5). Ook als gekeken wordt naar het gebruik van XTC ooit in het leven blijkt dat MBO-studenten dit het vaakst gebruiken (7%), meer dan hun leeftijdgenoten op het HBO (3%).

Ook het gebruik van XTC in de afgelopen maand is met 3% aanzienlijk hoger dan bij scholieren en op het HBO (1,1% en 0,4%). Tenslotte gebruikten 17-jarige MBO-studenten ook in de afgelopen maand het vaakst één of meerdere harddrugs, 4%, vaker dan 17-jarige HBO-studenten (1%).

Het percentage studenten dat ooit harddrugs gebruikt heeft neemt sterk toe met de leeftijd. Zo heeft 4% van de 16-jarige MBO-studenten ooit harddrugs gebruikt, tegenover 11% van de 18-jarige MBO-studenten. Onder HBO-studenten stijgt het gebruik ooit van 5% op 17-jarige leeftijd, naar 12% op 18-jarige leeftijd. Ook harddrugsgebruik in de afgelopen maand stijgt het gebruik met de leeftijd. Komt het gebruik onder 17-jarige HBO-studenten nog nauwelijks voor (1%), op 18-jarige leeftijd is dit gestegen tot 5%.

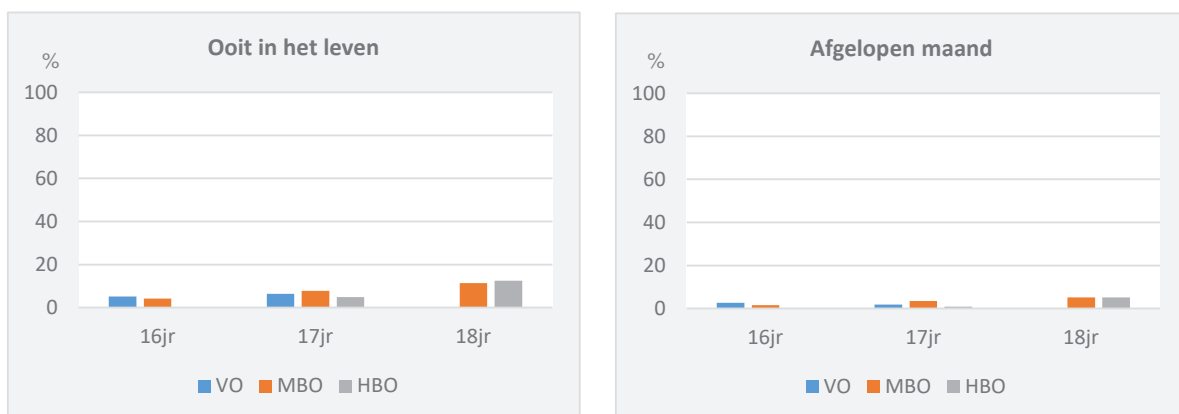
Gebruik van afzonderlijke harddrugs en paddo's

Wanneer we kijken naar de verschillende soorten harddrugs, zien we dat XTC het vaakst gebruikt is (7%). Cocaïne wordt door 3% van de MBO- en HBO-studenten gebruikt gevolgd door amfetaminen (2%).

Tabel 4. Gebruik ooit in het leven van afzonderlijke harddrugs en paddo's door studenten MBO en HBO (% , 16 t/m 18 jaar).

	Totaal	
	Ooit in het leven	Afgelopen maand
Enige harddrug		
Ecstasy (XTC)	7,3	2,9
Cocaïne	2,6	0,9
Heroïne	0,5	0,3
Amfetaminen	2,3	0,8
LSD	0,9	0,2
Crack	0,5	0,2
GHB	1,2	0,4
Andere harddrugs en paddo's		
2C-B	1,9	0,5
4-FA	0,5	0,2
Ketamine	2,2	0,9
Paddo's	2,1	0,4

Figuur 8: Gebruik van enige harddrug¹ naar leeftijd en onderwijstype (% , 16 t/m 18 jaar)

¹ Enige harddrug: XTC, cocaïne, heroïne, amfetamine, LSD, crack of GHB.

Combigebruik alcohol en drugs

17% van de studenten gebruikt wel eens alcohol en drugs op dezelfde dag of avond (combigebruik). Het betreft voornamelijk de combinatie van alcohol en cannabis; één op de zes studenten in de leeftijd van 16 t/m 18 jaar (16%) gebruikt wel eens alcohol en cannabis tegelijkertijd. Daarnaast wordt de combinatie van alcohol en XTC, evenals de combinatie van cannabis en XTC, genoemd door

ruim twee procent van de studenten. Alcohol in combinatie met cocaïne wordt door één procent van de studenten genoemd.

Het gebruik van verschillende drugs op dezelfde dag of avond wordt door 3,5% van de studenten genoemd. Dit betreft met name de combinatie cannabis en XTC.

Tabel 5. De prevalentie van middelengebruik, uitgesplitst naar leeftijd en onderwijstype (%).^{1,2}

	16		17			18	
	VO	MBO	VO	MBO	HBO	MBO	HBO
Roken							
Ooit in het leven	32,4	36,7	38,0	45,3	38,5	51,0	47,0
Afgelopen maand	16,5	20,2	18,8 ^{a,b}	24,8 ^a	18,0 ^b	30,8	23,7*
Dagelijks	3,7	8,5*	4,3 ^a	11,0 ^b	3,4 ^a	16,1	6,7*
E-sigaret							
Ooit in het leven	35,2	38,0	31,4 ^a	41,8 ^b	35,6 ^{a,b}	37,5	32,0
Huidig gebruik	9,1	8,1	4,4 ^a	9,6 ^b	6,8 ^{a,b}	8,6	5,4*
Heat-not-burn							
Ooit in het leven	3,2	5,2	2,2 ^a	5,5 ^b	3,8 ^{a,b}	5,7	4,4
Huidig gebruik	0,6	1,5	0,7	1,4	0,6	0,8	0,5
Waterpijp							
Ooit in het leven	25,1	33,7*	30,1 ^a	41,7 ^b	36,5 ^{a,b}	49,9	38,3*
Afgelopen maand	8,2	8,6	3,2 ^a	11,7 ^b	6,1 ^a	12,8	6,7*
Alcohol							
Ooit in het leven	71,5	77,3	80,2	77,8	83,9	81,1	87,4
Afgelopen maand	53,1	63,7*	60,9	62,9	70,3	71,4	79,6
> 10 glazen op weekenddag ³	13,3	14,7	11,4 ^a	20,9 ^b	11,6 ^a	21,7	14,7*
Lachgas							
Ooit in het leven	16,9	22,8*	24,1	30,1	25,7	33,7	33,6
Afgelopen maand	4,8	6,0	8,2	8,0	5,8	10,2	7,7
Cannabis							
Ooit in het leven	25,6	19,0*	37,1 ^a	27,2 ^b	26,4 ^b	33,1	36,0
Afgelopen maand	11,3	8,3	15,2	11,4	11,0	16,0	14,1
Harddrugs⁴							
Ooit in het leven	5,1	4,1	6,4 ^{a,b}	7,7 ^a	4,8 ^b	11,3	12,4
Afgelopen maand	2,6	1,5	1,8 ^{a,b}	3,5 ^a	0,9 ^b	5,1	5,1
XTC							
Ooit in het leven	4,3	3,8	5,1 ^{a,b}	6,7 ^a	3,2 ^b	9,5	11,2
Afgelopen maand	2,3	1,3	1,1 ^a	3,0 ^b	0,4 ^a	3,8	4,3

^{1*} = verschil binnen de leeftijdsgroep significant (bij 16- en 18-jarigen).

² Verschillende superscripten betekenen dat verschillen tussen de onderwijstypen binnen een leeftijdsgroep significant zijn. Bijvoorbeeld: 17-jarige MBO-studenten roken vaker dagelijks dan 17-jarige VO-scholieren en HBO-studenten, maar 17-jarige VO-scholieren verschillen niet van HBO.

³ Alleen bepaald onder degenen die in de afgelopen maand alcohol gedronken hebben.

⁴ Enige harddrug: XTC, cocaïne, heroïne, amfetamine, LSD, crack of GHB.

TRENDS in de periode 2015-2019

Wanneer we het gebruik in genotmiddelen in 2019 vergelijken met de uitkomsten in 2017 en 2015 zien we enkele interessante veranderingen. Per middel lichtten we deze inzichten toe.

Tabel 6 geeft de veranderingen in middelengebruik op het MBO en HBO weer ten opzichte van 2015² en 2017.

Tabel 6. Trends in middelengebruik onder 16- t/m 18-jarige studenten MBO en HBO (%).^{1,2}

	2015	2017	2019
Roken			
Ooit in het leven	54.0	51.0	45.1*
Afgelopen maand	32.9	31.2	25.1*
Dagelijks	17.9	16.9	11.0*
E-sigaret			
Ooit in het leven	41.2	43.7	38.0*
Huidig gebruik	8.3	11.6*	8.3*
Waterpijp			
Ooit in het leven	56.6	48.8*	41.8*
Afgelopen maand	14.0	12.6	10.4
Alcohol			
Ooit in het leven	82.0	85.0	80.3*
Afgelopen maand	69.3	73.3	68.2
> 10 glazen op weekenddag ³	18.5	21.0	18.5
Lachgas			
Ooit in het leven	19.8	28.7*	30.0
Afgelopen maand	5.2	6.4	8.1*
Cannabis			
Ooit in het leven	33.1	34.3	28.5*
Afgelopen maand	14.3	14.8	12.5
Harddrugs⁴			
Ooit in het leven	11.7	10.1	8.6
Afgelopen maand	4.4	3.3	3.7
XTC			
Ooit in het leven	9.9	8.4	7.3
Afgelopen maand	3.5	2.1*	2.9

¹* = verschil met voorgaande meting Vet= verschil 2019 -2015.

² trends uitgesplitst naar leeftijd (16- 17-18-jarigen) besproken in de tekst, niet in tabel. Tabel op aanvraag beschikbaar.

³ Alleen bepaald onder degenen die in de afgelopen maand alcohol gedronken hebben.

⁴ Enige harddrug: XTC, cocaïne, heroïne, amfetamine, LSD, crack of GHB.

² In 2015 heeft ook een beperkt aantal jongeren zonder dagopleiding deelgenomen aan het onderzoek. Om de beide metingen te kunnen vergelijken zijn deze studenten nu buiten beschouwing gelaten, de cijfers kunnen daarom iets afwijken van de cijfers in Verdurmen e.a. (2016).

Roken, e-sigaret en waterpijp

Zowel het roken ooit, in de afgelopen maand en dagelijks zijn in 2019 ten opzichte van 2017 en 2015 gedaald. Zo daalde het aantal studenten dat dagelijks rookte van 17% in 2017 naar 11% in 2019. Ook het gebruik van de e-sigaret en de waterpijp is in 2019 verminderd, waarbij het actuele gebruik van de e-sigaret na een stijging in 2017 weer terug is op het niveau van 2015 (tabel 6). Wanneer we kijken naar de verschillen tussen de leeftijdsgroepen zien we dat de grootste daling te zien is bij 16- en 17-jarigen (niet in tabel). Had in 2017 de helft van de 16-jarige studenten ooit gerookt, in 2019 was dit gedaald tot 37%. Roken in de afgelopen maand daalde onder 16-jarigen van 31% naar 20%, en dagelijks roken van 14% naar 9%. Een vergelijkbare daling van roken in de afgelopen maand en dagelijks roken was te zien onder 17-jarigen. Onder 18-jarigen was er alleen de daling van het dagelijks roken van 19% in 2017 naar 13% in 2019.

Alcohol

Ten opzichte van 2017 is het aantal respondenten dat ooit alcohol heeft gedronken in 2019 significant gedaald (van 85% naar 80%). Het verschil met 2015 is echter niet significant. De cijfers rondom drinken in de afgelopen maand en veel drinken onder de drinkers (meer dan tien glazen op een weekenddag) in 2019 zijn nagenoeg gelijk aan 2015. De (niet significante) stijging in 2017 ten opzichte van 2015 heeft zich dus tussen 2017 en 2019 niet voortgezet. Noemenswaardig is dat na de significante stijging in 2017 van het aantal 16-jarige excessieve drinkers (14% in 2015, 22% in 2017), het percentage in 2019 weer gedaald is naar het niveau van 2015 (19% in 2019). Onder de 18-jarigen nam het alcoholgebruik ooit in het leven af van 89% in 2017 naar 83% in 2019 en het maandgebruik van 80 naar 74%.

Lachgas

Sinds 2015 steeg in 2019 het gebruik van lachgas ooit in het leven van 20% naar 30% en in de afgelopen maand van 5% naar 8%. Ook in de afgelopen twee jaar zien we een stijging van lachgas gebruik in de afgelopen maand (van 6% in 2017 naar 8% in 2019). Bij de afzonderlijke leeftijden is er wel een kleine stijging van het maandgebruik van lachgas maar deze verschillen zijn niet significant.

Cannabis en harddrugs

Het ooit gebruik van cannabis neemt bij alle studenten af van 34% in 2017 naar 29% in 2019, maar voor het maandgebruik zijn de cijfers stabiel

sinds 2015. Hetzelfde geldt voor het gebruik van harddrugs; een kleine (niet significante) daling van 10% naar 9% tussen 2017 en 2019 en geen verandering in het maandgebruik. Sinds 2015 nam het gebruik van XTC ooit in het leven af van 10% naar 7% in 2019.

Onder 16-jarigen is het maandelijks gebruik van cannabis significant gedaald ten opzichte van 2017 (van 14% naar 8%). Achttienjarigen gaven in 2019 significant minder vaak aan ooit cannabis gebruikt te hebben, vergeleken met 2017 (34% versus 39%). Het gebruik van enige harddrug (XTC, cocaïne, heroïne, amfetamine, LSD, crack of GHB) is in 2019 alleen significant gedaald voor de hele groep ten opzichte van 2015 (van 12% naar 9%). Tussen 2017 en 2019 was geen verschil te zien in gebruik ooit of in de afgelopen maand van harddrugs.

Kopen van tabak, alcohol

Het aantal rokende studenten, jonger dan 18 jaar, dat aangeeft zelf wel eens sigaretten te kopen is sinds 2015 gedaald van 56% naar 41% in 2019, maar sinds 2017 (49%) is deze daling niet meer significant. In 2019 is het percentage drinkende studenten onder de 18 jaar dat zelf alcohol koopt ten opzichte van 2017 gelijk gebleven (38%) maar ten opzichte van 2015 (44%) is dit aandeel gedaald.

Samenvatting en conclusies

In 2019 is voor de derde keer landelijk onderzoek naar middelengebruik onder 16- t/m 18-jarige studenten op het MBO en HBO gedaan. Hierdoor is het mogelijk om niet alleen een beeld te schetsen van de actuele situatie van het middelengebruik van deze groep jongeren, maar ook om de veranderingen over tijd te bekijken. Dat geeft een beeld van de effectiviteit van het ingezette preventiebeleid.

De resultaten vormen een belangrijke aanvulling op het Peilstationsonderzoek in 2019, waarin het middelengebruik van scholieren in het regulier voortgezet onderwijs in kaart wordt gebracht. Aangezien de meeste vragen in deze monitor en het Peilstationsonderzoek op gelijke wijze gesteld zijn is het mogelijk de resultaten van MBO- en HBO-studenten te vergelijken met leerlingen in het voortgezet onderwijs (VO). De manier van data verzameling verliep in beide onderzoeken digitaal maar verschilde wel qua setting. In het Peilstationsonderzoek beantwoordden leerlingen de vragen in de klas. In de huidige monitor werden de studenten individueel in bijvoorbeeld de kantine benaderd met een kortere vragenlijst. Het is goed dit verschil voor ogen te hebben wanneer de cijfers tussen VO en MBO/HBO worden vergeleken. Welke invloed dit methodeverschil heeft gehad op de uitkomsten en in welke richting is niet bekend.

Roken, e-sigaret, waterpijp en heat-not-burn

Het aantal studenten dat in 2019 aangeeft ooit te hebben gerookt is gedaald ten opzichte van 2017, van 51% naar 45%. Maandelijks roken daalde van 31% in 2017 naar 25% in 2019, en dagelijks roken van 17% naar 11%.

Deze ontwikkeling verschilt van de trends onder scholieren van een jongere leeftijd (Rombouts et al., 2020). Sinds 2017 is de dalende trend in het roken onder scholieren van 12 t/m 16 jaar gestagneerd. Dit geldt voor roken ooit in het leven, in de afgelopen maand en voor dagelijks roken.

Het MBO vraagt het meeste aandacht. In vergelijking met VO-scholieren en HBO-studenten maken MBO-studenten vaker gebruik van zowel tabak, de e-sigaret als de waterpijp. Zo roken er op 18-jarige leeftijd twee keer zo veel MBO-studenten als HBO-studenten tabak.

Het aantal 16- en 17-jarige MBO- en HBO-studenten dat zelf tabak koopt is gedaald van 56% in 2015 naar 41% in 2019. De supermarkt is de plaats waar zij het vaakst zelf hun tabak kopen, gevolgd door de benzinepomp.

Ondanks dat driekwart van de huidige rokers wel eens een poging heeft gedaan om te stoppen met roken, maakt bijna geen enkele student hierbij

gebruik van hulpmiddelen. Zij geven aan op eigen kracht te stoppen. Of dit hun voorkeur heeft of dat de stoppen-met-roken interventies die beschikbaar zijn hen niet bereiken is niet bekend. Er zijn diverse initiatieven om de stoppen-met-roken-interventies beter te laten aansluiten bij jongeren (bijvoorbeeld met de app StopStone). De bevindingen in deze middelenmonitor MBO-HBO ondersteunen de noodzaak hiervan.

Van 2017 naar 2019 zagen we het gebruik van de e-sigaret en de waterpijp dalen. Zo daalde het huidige gebruik van de e-sigaret van 12% naar 8%, en het aantal studenten dat in de afgelopen maand waterpijp rookte van 13% naar 10%.

Voor het eerst vroegen we naar gebruik van heat-not-burn producten, een apparaat waarin tabak wordt verhit. Vijf procent van de ondervraagden gaf aan een dergelijk apparaat ooit gebruikt te hebben.

Alcohol

Een ruime meerderheid van de 16- t/m 18-jarige MBO- en HBO-studenten heeft ooit in het leven en in de afgelopen maand alcohol gebruikt. Weliswaar is het aantal studenten dat aangeeft ooit alcohol hebben gedronken gedaald van 85% naar 80%, dit is nog steeds een enorm hoog percentage.

Alleen onder 16-jarige studenten is het gebruik van meer dan 10 glazen in het weekend onder de drinkers in 2019 ten opzichte van 2017 significant gedaald, van 22% naar 15%. Voor 17- en 18-jarigen bleef dit gebruik in het weekend gelijk (19%).

Deze trend in alcoholgebruik komt niet geheel overeen met de trend onder scholieren in het Peilstationsonderzoek (Rombouts et al., 2020). Sinds 2017 is de dalende trend in het alcoholgebruik onder scholieren van 12 t/m 16 jaar gestagneerd. Er is nauwelijks verschil tussen de onderwijstypen in ooit en maandelijks drinken. Dit geldt echter niet voor het drinken van 10 glazen of meer op een weekenddag. Voor elke leeftijd zijn het de MBO-studenten die het vaakst veel dronken vergeleken met hun leeftijdsgenoten van het voortgezet onderwijs en het HBO.

Een van de doelstellingen van het Nationaal Preventieakkoord is het terugdringen van alcoholgebruik bij jongeren onder de 18 jaar tot 0%. Daarnaast behoort het terugdringen van overmatig alcohol gebruik bij jongeren en volwassenen tot de doelstellingen. Een volwassene is een zware drinker als minstens eens per week zes (voor mannen) of vier (voor vrouwen) glazen alcohol worden gedronken. Voor jongeren wordt gekeken naar regelmatig *binge* drinken (d.w.z. minstens vijf glazen bij één gelegenheid minstens één keer per

maand) waarbij er sprake is van zwaar drinken als dit wekelijks plaatsvindt. Het drinken van meer dan tien glazen in het weekend valt ruim binnen deze maat, voor volwassenen én voor jongeren. Met bijna een vijfde van de drinkende jongeren in de studie die hieraan voldoet kunnen we spreken van een zorgwekkend drinkpatroon. Dit geldt vooral voor de MBO-studenten. Voor het halen van de doelstellingen van het Nationaal Preventieakkoord is een behoorlijke inspanning nodig aangezien de meerderheid van de 16- en 17-jarigen in deze studie alcohol drinkt en een flinke groep áls zij drinken tot de zware drinkers kan worden gerekend.

Ondanks NIX18 geeft 34% van de 16-jarige scholieren en 39% van de 17-jarige scholieren die de afgelopen maand gedronken hadden, aan zelf drank te hebben gekocht. Vooral de supermarkt, de discotheek en de club zijn plekken waar zij de alcohol verkregen. Het streven binnen het Nationaal Preventieakkoord is 100% naleving van de leeftijdsgrens van alcohol in 2030. Themaweken zoals 'NIX zonder ID' waarin extra aandacht is voor het naleven van de leeftijdsgrens zijn in het licht van deze uitkomsten nog steeds urgent.

Lachgas

Bijna één op de drie (30%) 16- t/m 18-jarige studenten geeft aan ooit lachgas gebruikt te hebben, dit was in 2015 20%. Ook het gebruik in de afgelopen maand is toegenomen van 5% in 2015 naar 8% in 2019. Opvallend is dat we geen verschil in gebruik zien tussen MBO- en HBO-studenten. Het recreatief gebruik van lachgas wordt niet meer

als onschuldig gezien nu in toenemende mate bewijs is voor de gezondheidsrisico's van dit middel (Nijkamp, 2018; CAM, 2020).

In 2015 werd lachgas meestal met kleine slagroomcapsules via een ballon genomen maar tegenwoordig is het gebruik van gasflessen in opkomst. Hiermee wordt het herhaald nemen van een dosis lachgas veel makkelijker wat toenemende gezondheidsrisico's met zich meebrengt.

Lachgas is nu nog vrij verkrijgbaar, maar het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport heeft als streven om in de eerste helft van 2021 een verbod op lachgas in te laten gaan. De effecten van dit verbod hopen we in de volgende monitors te kunnen meten.

Cannabis en harddrugs

Het aantal studenten dat ooit cannabis heeft gebruikt is in 2019 gedaald, van 34% naar 29%. Het gebruik in de afgelopen maand bleef met 13% echter gelijk. Opvallend is dat 16- en 17-jarige VO-leerlingen vaker aangeven ooit gebloed te hebben dan 16- en 17-jarige MBO-studenten. Daarnaast heeft bijna 1 op de 3 blowers op MBO en HBO tijdens schooltijd gebruikt. Mogelijk is hier een rol weggelegd voor de scholen zelf om dit te signaleren.

Het aantal studenten dat aangeeft harddrugs te hebben gebruikt is gedaald, van 12% in 2015 naar 9% in 2019. Deze daling over 4 jaar is significant, en kan vooral verklaard worden door de daling van gebruik onder 18-jarigen van 16% naar 12%. XTC is met 7% ooit gebruik de meest gebruikte harddrug.

Literatuur

Coördinatiepunt Assessment en Monitoring nieuwe drugs (CAM) (2020) *Risicobeoordeling lachgas*. Bilthoven.

Nijkamp, L. (2018). *Lachgas: Van zorgen naar acties. Een handreiking voor gemeenten, handhavers en preventieprofessionals in de aanpak van de verkoop en het gebruik van lachgas*. Utrecht: Trimbos-instituut.

Rombouts M, Van Dorsselaer S, Scheffers- van Schayck T, Tuithof M, Kleinjan M, Monshouwer K (2020). *Jeugd en riskant gedrag 2019. Kernegevens uit het Peilstationsonderzoek Scholieren*. Trimbos-instituut, Utrecht.

Sussman, S., Sun, P. & Dent, C.W. (2006). A meta-analysis of teen cigarette smoking cessation. *Health Psychology, 25(5): 549-57.*

Tuithof, M., Dorsselaer, S. van & Monshouwer, K. (2018) *Middelengebruik onder studenten van 16 t/m 18 jaar op het MBO en HBO 2017*. Utrecht: Trimbos-instituut.

Verdurmen, J., Dorsselaer, S. van & Monshouwer, K. (2016) *Middelengebruik onder studenten van 16 t/m 18 jaar op het MBO en HBO 2015*. Utrecht: Trimbos-instituut.

Colofon

Trimbos-instituut
Postbus 725
3500 AS Utrecht
T: 030 – 297 11 00

Financiering
Ministerie van VWS

Auteurs
*Saskia van Dorsselaer
Derek de Beurs
Karin Monshouwer*

Vormgeving & productie
Canon Nederland N.V.

Beeld
istockphoto.com

Bestelinformatie
*Deze factsheet is als download
beschikbaar of te bestellen via
www.trimbos.nl/webwinkel*

Artikelnummer: AF1836

© 2020, Trimbos-instituut, Utrecht

Copyrights Trimbos-instituut
*Alle rechten voorbehouden. Niets uit
deze uitgave mag worden veevoudigd
of openbaar gemaakt, in enige vorm
op enige wijze, zonder voorafgaande
toestemming van het Trimbos-instituut.*